

Suburbanizacija Zagreba

Milan Vresk*

U ovom radu analizirani su dinamika i druge karakteristike suburbanizacije Zagreba. Izdvojena su urbanizirana okolica i utvrđena struktura i dinamika socioekonomske gradske regije. Posebna pažnja posvećena je satelitizaciji kao glavnom prostorno-strukturnom obliku suburbanizacije.

Ključne riječi: Urbanizacija, suburbanizacija, gradska regija, satelitizacija, satelitski gradovi.

The Suburbanization of Zagreb

This work provides an analysis of the dynamics and other characteristics of the suburbanization of Zagreb. The urbanized umland is considered separately and the structure and dynamics of the socioeconomic urban area ascertained. Particular attention is focused on satellization as the principal spatial-structural form of suburbanization.

Key Words: urbanization, suburbanization, urban area, satellization, satellite towns

CILJEVI I ZADACI RADA

Suburbanizacija je proces koji se javlja na određenom stupnju društveno-ekonomskog razvoja i određene veličine grada. S obzirom na to, može se reći da je suburbanizacija historijski proces.

Polazeći od navedene spoznaje može se pretpostaviti da je Zagreb također došao u razvojnu fazu s pojačanom suburbanizacijom. Zadatak ovog rada je da utvrdi stupanj, intenzitet i karakteristike suburbanizacije Zagreba. Analiza ovog procesa temeljit će se na relevantnim podacima popisa stanovništva 1981. i 1991. godine.

SUBURBANIZACIJA - POJAM, KARAKTERISTIKE

Suburbanizacija je složen proces, koji se može analizirati s više aspekata. Naziv ovog procesa ukazuje da se radi o urbanizaciji okolice pod utjecajem nekog, nazovimo ga, matičnog grada. Geografska analiza urbanizacije općenito uključuje tri međuzavisna elementa: socioekonomsku, funkcionalnu i morfološku preobrazbu naselja. Takav

* Dr. sc., red. prof., Geografski odsjek, Prirodoslovni matematički fakultet, Marulićev trg 19, 10.000 Zagreb, Hrvatska / Croatia.

je slučaj i sa suburbanizacijom. Suburbanizacijom ruralnih naselja nastaje urbanizirana okolica, koja s matičnim gradom čini gradsku regiju.

Svaka gradska regija ima svoj razvojni put. On se može podijeliti u nekoliko razvojnih etapa. Na osnovi demografskog razvoja P. Hall i D. Hay (1980.) izdvojili su šest karakterističnih etapa razvoja gradskih regija: tri imaju karakter centralizacije, a tri karakter decentralizacije razvoja.

Suburbanizacija u Evropi obično je započimala zapošljavanjem dijela seoskog stanovništva okolice u gradu. Zbog toga se dio stanovništva preselio u grad, a dio se, putujući dnevno na rad, socijalno prestrukturirao. U takvim okolnostima brže se povećavalo stanovništvo grada nego okolice. U kasnijim fazama vrijednost okolice raste pa se dio stanovništva grada preseljava u okolicu. Preseljavanje stanovništva prati i preraspmjčstaj radnih mjesta. Ovakvi procesi su spontani, a mogu biti pospješeni planskim mjerama. S rastom vrijednosti okolice, osim iz matičnog grada, u nju se doseljava stanovništvo iz drugih krajeva.

Općenito se može reći da suburbanizacija uvjetuje dekoncentraciju i decentralizaciju matičnog grada u korist okolice i regije. Zbog toga odnos broja stanovnika i radnih mjesta matičnog grada i okolice može poslužiti kao mjera razvijenosti gradske regije. U mnogim gradskim regijama razvijenih zemalja broj stanovnika okolice premašio je broj stanovnika matičnog grada.

Povezano s ovim radom valja još naglasiti da se suburbanizacija može manifestirati u više prostorno-strukturnih oblika. Razvoj željeznice potakao je radijalno širenje grada i preobrazbu okolice. Prve željezničke postaje najčešće su se razvile u prva predgrada, odnosno satelitske gradove. Individualni automobilski promet omogućio je i kružno širenje grada i preobrazbu okolice. Planeri su također planskim mjerama poticali razne oblike uređenja gradskih aglomeracija (Hall, 1977; Geabe, 1987; Burtensham i dr., 1981.). Od njih je najučestalija satelitizacija.

Ove napomene o suburbanizaciji istaknute su sa svrhom da se shvati stupanj i karakteristike suburbanizacije Zagreba.

GLAVNI POKAZATELJI SUBURBANIZACIJE ZAGREBA

Dosadašnja istraživanja razvoja Zagrebačke aglomeracije pokazala su da je suburbanizacija Zagreba mlada pojava. U pravom smislu ona dolazi do jačeg izražaja šezdesetih godina. Do tada razvoj Zagrebačke aglomeracije karakterizirala je naglašena koncentracija. Pojačani razvoj industrije uvjetovao je dva prostorna procesa: doseljavanje u grad i dnevne migracije. Preseljavanjem u grad pojedina naselja okolice Zagreba počela su gubiti stanovništvo u korist grada. Dnevne migracije često su se vršile iz većih udaljenosti i pod vrlo teškim prilikama. Najznačajnije emigracijsko žarište bilo je Hrvatsko zagorje. U takvim prilikama socioekonomska preobrazba okolice bila je slaba. Istraživanja su pokazala da je 1961. godine prosječni udio poljoprivrednog stanovništva u okolici Zagreba iznosio 55% ukupnog stanovništva (Žuljić, 1965).

Tijekom vremena suburbanizacija Zagreba sve je više jačala, a mijenjala su se i njezina obilježja. Intenzitet dnevnih migracija zaposlenih u Zagreb se povećao, s tim

da su u gravitacijskom području izvršene promjene. Hrvatsko zagorje ostalo je i dalje migracijsko žarište, ali je zona najintenzivnijih migracija dobila oblik prstena, koji je najširi u južnom sektoru. Intenzitet socioekonomskih promjena okolice također je pojačan, tako da je Zagreb 1971. godine imao jasno definiranu socioekonomsku gradsku regiju (Vresk, 1979).

Valja istaknuti da je suburbanizacija Zagreba 70-ih godina pojačana decentralizacijom pojedinih gradskih funkcija. To se prvenstveno odnosi na decentralizaciju industrije, stambenu izgradnju, te neke uslužne funkcije. Na taj način porasla je vrijednost okolice, a pogotovo satelitskih gradova. Ove promjene pospješene su planskim mjerama. Navedenim promjenama okolica Zagreba počela se i funkcionalno diferencirati. Južni sektor funkcionalno se usmjerava na uslužne funkcije za potrebe čitave aglomeracije. To se, prije svega, misli na izgradnju prometne infrastrukture (zračna luka, ranžirni kolodvor, željeznička i cestovna obilaznica), te opskrbe funkcije (crpilište pitke vode, servisi itd.). Zapadni sektor se orijentirao na industriju i rekreaciju, istočni i sjeverozapadni na industriju itd. U razdoblju 1971.-1981. godine gradska regija Zagreba u svojem razvoju dobiva karakter relativne decentralizacije (Vresk, 1984.)⁸. Ovo se, međutim, više odnosi na funkciju stanovanja, a manje na funkciju rada. Stanovništvo okolice pokazuje tendenciju bržeg porasta, nego stanovništvo grada. Štoviše, središnji dijelovi Zagreba doživljavaju sve jaču depopulaciju i funkcionalnu preobrazbu.

Kakva obilježja ima suburbanizacija u razdoblju 1981-1991. godine i dokle je ova pojava došla analizirat ćemo u ovom radu.

Dnevne migracije zaposlenih kao pokazatelj funkcionalne povezanosti Zagreba i okolice Dnevne migracije zaposlenih u grad, njihovo gravitacijsko područje i njihov intenzitet, vjerno ukazuju na funkcionalnu povezanost grada i okolice. Intenzitet dnevnih migracija zaposlenih indirektni je pokazatelj prometne povezanosti, a isto tako i drugih oblika migracije (opskrba, školovanje, trgovina itd.). Za potrebe dnevnih migracija razvijaju se prigradski prometni sistemi.

Osim navedenog, dnevne migracije treba dovesti u vezu sa socioekonomskom preobrazbom okolice. Zapošljavanje stanovništva u gradu, koje je omogućeno dnevnim migracijama, uvjetuje preobrazbu naselja okolice i njezinu suburbanizaciju. Ovakav spontani oblik preobrazbe okolice karakterističan je za raniju fazu suburbanizacije. Valja konstatirati da suburbanizacija Zagreba putem dnevnih migracija zaposlenih u matični grad još uvijek ima primarno značenje.

Dosadašnja istraživanja su utvrdila da je Zagreb 1991. godine imao veliko gravitacijsko područje. Ono je obuhvaćalo najveći dio središnje Hrvatske. Međutim, intenzitet migracija naglo se smanjivao s udaljenošću od okolice i glavnih prometnica (Vresk, 1994.).

Zagreb je 1991. godine imao oko 330 000 zaposlenih od kojih je tada samo oko 5% radilo u privatnom sektoru.

U analizi gravitacijskog područja, osim apsolutnih vrijednosti, od posebnog značenja su relativni pokazatelji dnevnih migracija iz pojedinih općina i naselja. Za potrebe ove analize izračunate su postotne vrijednosti dnevnih migranata od aktivnog i od zaposlenog stanovništva. Na osnovi ovih podataka moguće je ocijeniti značenje dnevnih migracija za

pojedine općine i naselja. Valja, međutim, naglasiti da kod vrednovanja udjela dnevnih migranata iz pojedinih naselja od ukupnog broja zaposlenih treba uzeti u obzir stupanj zaposlenosti stanovništva naselja. Stupanj zaposlenosti u ovom slučaju iskazan je postotnim udjelom zaposlenih od aktivnog stanovništva.

Podaci o stupnju zaposlenosti, te udjelu dnevnih migracija u Zagreb od aktivnog i zaposlenog stanovništva iz novih općina šire okolice Zagreba ukazuju na zanimljive pojave (Tab. 1).

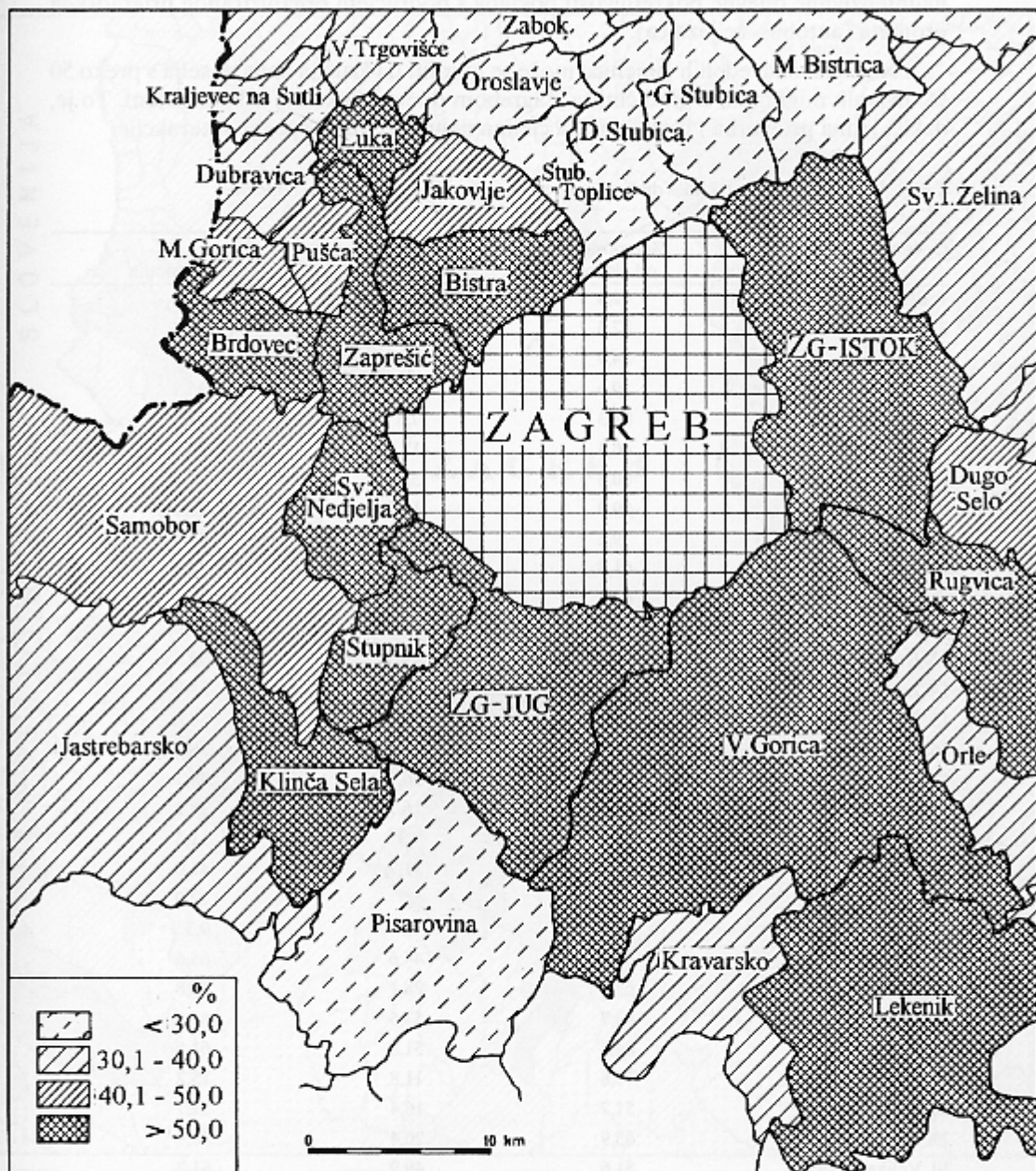
Prije svega, treba istaknuti da u stupnju zaposlenosti između pojedinih općina postoje velike razlike. Vrijednosti se kreću između 41 % i 86 % zaposlenih od ukupnog aktivnog stanovništva. Još su veće razlike u udjelu dnevnih migranata u Zagreb od aktivnog stanovništva. Razlike u ovoj pojavi kreću se između 4,5 % i 56,5 % migranata. Slične razlike postoje i u udjelu dnevnih migranata od zaposlenog stanovništva. Ono se kreće između 9,3 % i 68,7 % migranata.

Razlike u udjelu dnevnih migranata od ukupnog broja aktivnih i zaposlenih pojedinih općina ukazuju na intenzitet međuzavisnosti Zagreb i okolice, ali, isto tako, i socijalne posljedice tih veza. Udio migranata od zaposlenih redovno je veći zbog manjeg apsolutnog broja zaposlenih. Međutim, razlike između ove dvije pojave jako variraju. Prema navedenim razlikama općine, pa i naselja okolice, možemo svrstati u nekoliko migracijskih tipova. Dva migracijska tipa jasno su izražena. Jedan je onaj koji ima visoki stupanj zaposlenosti (preko 75 % aktivnih), te visoki udio dnevnih migranata od aktivnih i zaposlenih (preko 50 %). Ovakva migracijska obilježja imaju npr. slijedeće općine: Bistra, Stupnik, Sv. Nedjelja, Zaprešić, Zagreb-Jug¹. U ovom slučaju radi se o općinama kojima je Zagreb glavni centar rada i čiji je visoki stupanj zaposlenosti ostvaren dnevnim migracijama.

Drugi tip ima suprotna obilježja: niski stupanj zaposlenosti (ispod 50 % aktivnih), te nizak udio dnevnih migracija od aktivnih (ispod 10 %) i zaposlenih (ispod 20 %). Takva obilježja ima npr. Pisarovina. Između ta dva tipa mogu se utvrditi prijelazni oblici (Tab. 1).

Jasnu sliku o intenzitetu dnevnih migracija u Zagreb pokazuje postotni udio migranata od zaposlenog stanovništva po općinama 1991. godine (Sl. 1). Ona ukazuje na vrlo visoki intenzitet dnevnih migracija iz prigradskih općina i s izduženjem prema Sisku i Hrvatskom zagorju. Općine s preko 50 % dnevnih migracija gotovo da oko Zagreba zatvaraju povezani prsten. Zapaža se da je ovo zona najintenzivnije migracije proširena prema jugu, te duž prometnih pravaca, prije svega, željezničkih.

Još jasniju sliku dnevnih migracija u Zagreb pokazuju podaci po naseljima (Sl. 2). Iz nje je vidljivo da iz većeg broja naselja udio dnevnih migranata u grad iznosi i preko 75 % ukupno zaposlenih. Mahom se radi o naseljima neposredne okolice grada ili o naseljima na glavnim prometnicama. Udio dnevnih migranata velikog broja naselja kreće se između 50 i 75 %. Posebno se to odnosi na naselja istočnog (bivša općina Sesvete), južnog (bivše općine Velika Gorica i Novi Zagreb), te sjeverozapadno sektora (općina Zaprešić) prigradskog područja. Može se primijetiti da naselja s preko 50 % dnevnih migranata u Zagreb čini kružnu zonu oko grada, koje su nejednake širine, a na sjevernom je sektoru neznatno prekinuta. Medvednica je očito u ovom sektoru prepreka u prostornom povezivanju sa Zagrebom. Valja konstatirati da se područje

Sl. 1. Postotni udio dnevnih migranata zaposlenih u Zagrebu 1991. godine od ukupnog broja zaposlenih pojedinih općina okolice.

Fig. 1. Percent of daily migrants employed in Zagreb in 1991 out of the total number of the employed of particular surrounding municipalities

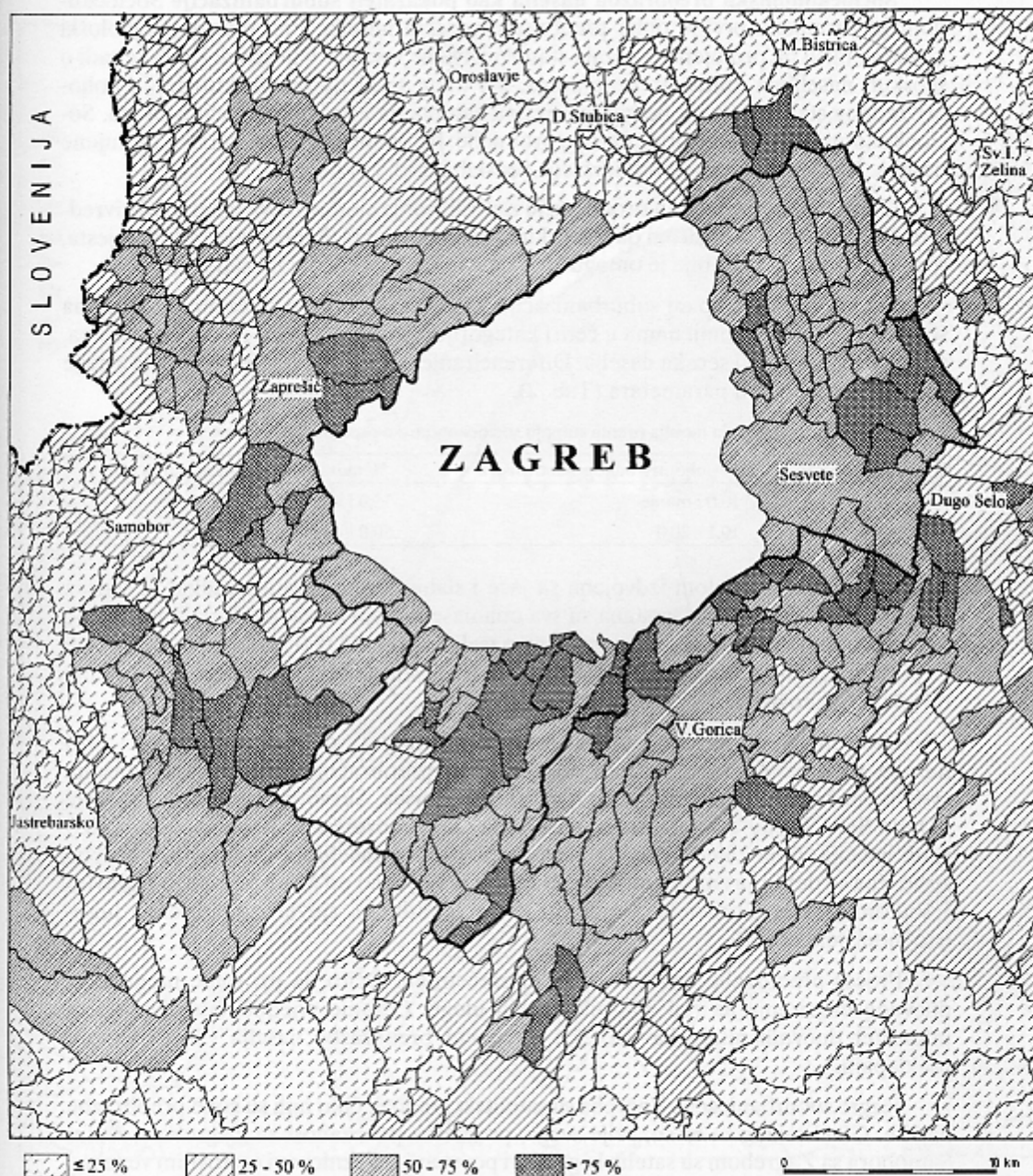
najintenzivnije dnevne pokretljivosti poklapa s područjem organiziranog prigradskog prometa (autobus, željeznica).

Na osnovi navedenih činjenica može se utvrditi da kružna zona naselja s preko 50 % dnevnih migranata u grad čini sa Zagrebom dnevni (lokalni) urbani sistem. To je, dakle, jedna prostorna i funkcionalna cjelina najintenzivnije dnevne interakcije.

Tab. 1. Indeks zaposlenosti i udio dnevnih migranata u Zagreb 1991. godine iz općina šire okolice Zagreba

Općine	% zaposlenih od aktivnih	Dnevni migranti u Zagreb	
		% aktivnih	% zaposlenih
1. Bedenica	42,4	11,6	27,3
2. Bistra	82,3	52,2	63,4
3. Brdovec	84,9	42,7	50,3
4. Brckovljani	59,6	21,4	35,9
5. Donja Stubica	81,3	7,8	9,6
6. Dubravica	46,3	17,0	36,8
7. Dugo Selo	80,3	33,5	41,7
8. Gornja Stubica	59,0	16,5	28,1
9. Jakovlje	79,2	37,6	47,5
10. Jastrebarsko	61,8	19,8	32,1
11. Klinča Selo	64,8	40,9	63,1
12. Kraljevec na Sutli	41,3	13,5	32,6
13. Kravarsko	58,2	19,5	33,5
14. Lekenik	59,6	32,7	54,9
15. Luka	66,3	38,4	58,0
16. Marija Bistrica	55,3	15,6	28,2
17. Marija Gorica	76,0	36,7	48,3
18. Orle	47,5	16,7	35,2
19. Oroslavlje	82,9	9,3	11,3
20. Pušća	75,7	31,7	41,0
21. Pokupsko	50,3	6,7	22,0
22. Pisarovina	48,6	4,5	9,3
23. Rugvica	68,0	44,6	65,6
24. Samobor	65,7	28,1	42,8
25. Stupnik	83,7	53,5	63,9
26. Sv. Nedjelja	84,2	51,8	61,5
27. Stubičke Toplice	77,8	11,8	15,2
28. Sv. I. Zelina	51,7	16,4	31,7
29. Veliko Trgovište	65,9	20,4	30,9
30. Velika Gorica	81,6	49,9	61,2
31. Zabok	86,8	8,5	9,8
32. Zaprešić	85,1	56,5	66,5
33. Zagreb-Istok	76,5	52,6	68,7
34. Zagreb-Jug	73,5	50,0	67,7

Izvor: Republički zavod za statistiku. Popis stanovnika 1991.

Sl. 2. Postotni udio dnevnih migranata zaposlenih u Zagrebu 1991. godine od ukupnog broja zaposlenih pojedinih naselja okolice.

Fig. 2. Percent of daily migrants employed in Zagreb in 1991 out of the total number of the employed of particular surrounding settlements.

Socioekonomska preobrazba naselja kao pokazatelj suburbanizacije Socioekonomske promjene prvi je oblik preobrazbe seoskih naselja. Pod njim se, sociološki gledano, misli na promjene položaja stanovništva na socijalnoj ljestvici. Kada se radi o seoskim naseljima, onda se, prije svega, pri tome misli na prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredna zanimanja i promjenu načina života. Socioekonomske promjene prate i druge promjene: fizionomske i funkcionalne promjene naselja. Na taj način vrši se urbanizacija seoskih naselja okolice.

Glavni agens navedenih promjena je zapošljavanje stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima. S obzirom da u seoskim naseljima nema ili ima malo radnih mjesta, socijalno prestrukturiranje je omogućeno dnevnim migracijama na rad u grad.

Da bi ocijenili stupanj suburbanizacije Zagreba, naselja su diferencirana prema socioekonomskim promjenama u četiri kategorije: gradska naselja, jače urbanizirana, slabije urbanizirana i seoska naselja. Diferenciranje je izvršeno pomoću modela s dvije varijable i određenih parametara (Tab. 2).

Tab. 2. Model diferenciranja naselja prema stupnju socioekonomske preobrazbe

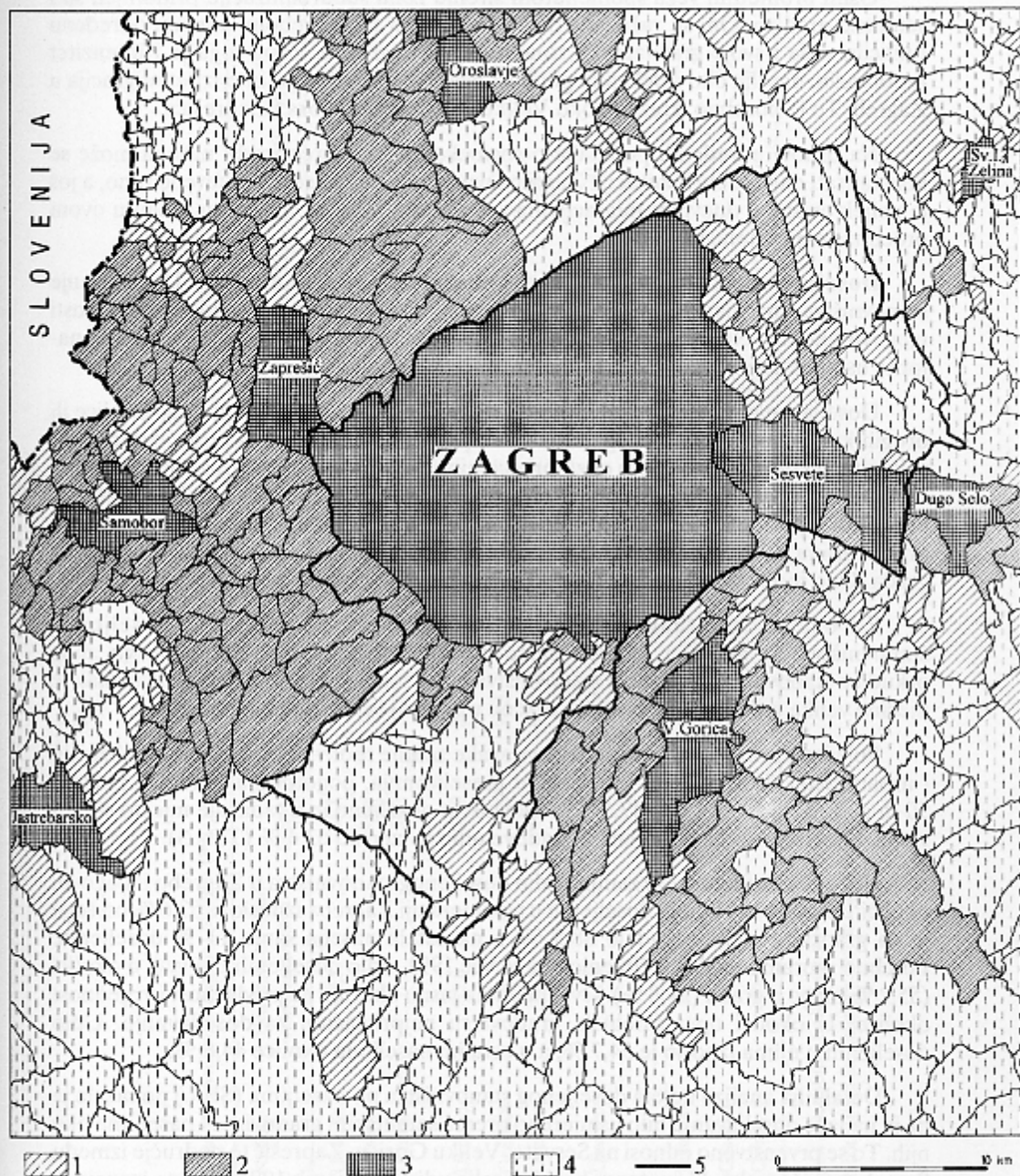
Stupanj preobrazbe	% poljoprivrednog stanovništva	% radnika od aktivnog stanovništva
Jači stupanj	10,0 i manje	75,0 i više
Slabiji stupanj	10,1 - 20,0	50,0 i više

Navedenim modelom izdvojena su jače i slabije urbanizirana naselja, te seoska naselja. U potonju grupu svrstana su sva ona naselja koja ne zadovoljavaju navedene kriterije u modelu. Status grada stekla su naselja s preko 2 000 stanovnika s ispod 10 % poljoprivrednog, te s više od 50 % radnika u mjestu stanovnika ako ono ima manje od 10 000 stanovnika.

Diferencijacija naselja pomoću navedenih modela pokazuje da je veći broj naselja okolice Zagreba doživio neki stupanj preobrazbe. Od gradskih naselja svojim značenjem i veličinom ističu se Velika Gorica, Sesvete, Samobor, Zaprešić i Dugo Selo. Među urbaniziranim naseljima okolice brojem se ističu jače urbanizirana naselja. Ona zajedno sa slabije urbaniziranim naseljima imaju oblik kružne zone, čija se debljina znatno mijenja. Najtanji je sjeverno od Medvednice, u Posavini i Vukomeričkim Goricama. Najdeblji je na zapadnom, sjeverozapadnom i jugoistočnom sektoru (Sl. 3).

Proces preobrazbe naselja vrši se diferencirano. Očito da pri tome mogućnost dnevnog migriranja na rad ima odlučujuću ulogu. O tome svjedoči činjenica da se intenzitet dnevnih migracija (Sl. 2) i intenzitet preobrazbe naselja (Sl. 3) znatno preklapaju.

Jezgre suburbanizacije Zagreba su satelitski gradovi. Oko njih su zone preobrazbe najšire. Glavi razlog za to su, prije svega, prometna povezanost sa Zagrebom. Osim Samobora sa Zagrebom su satelitski gradovi povezani željeznicom i cestovnim vezama. Prometne veze uvjetovale su radijalno širenje procesa socioekonomske preobrazbe naselja uvjetovane mogućnostima putovanja. Radijalno širenje navedenog procesa posebno je izraženo prema Sisku, Karlovcu, Dugom Selu i Zaboku. Može se, štoviše, konstatirati da su prometne veze u navedenim pravcima omogućile razvoj osovina urbanizacije i razvoja.

Sl. 3. Stupanj urbanizacije naselja okolice Zagreba 1991. godine (1-slabije; 2-jače urbanizirana; 3-gradovi; 4-ruralna naselja; 5-granica Zagreba).

Fig. 3. Urbanization stage of the surrounding settlements of Zagreb in 1991 (1-weakly urbanized; 2-strongly urbanized; 3-towns; 4-rural settlements; 5-Zagreb boundary line).

Osim prometnih veza spomenutom širenju zona suburbanizacije pridonijeli su i satelitski gradovi. Oni su važna čvorišta povezivanja sa Zagrebom, a imaju određenu funkciju rada i svoje gravitacijske zone dnevnih migracija. Zbog toga je i intenzitet preobrazbe naselja oko satelitskih gradova nešto izraženiji nego intenzitet migracija u Zagreb. To je posebno izraženo oko Velike Gorice, Samobora i Zaprešića.

Na osnovi navedenih podataka o socioekonomskoj preobrazbi naselja može se konstatirati da je suburbanizacija Zagreba uzela maha. Ona se vrši diferencirano, a još je uvijek ovisna o dnevnim migracijama zaposlenih u Zagrebu. Važnu ulogu u ovom procesu imaju satelitski gradovi.

Doseljavanje stanovništva kao pokazatelj suburbanizacije Doseljavanje stanovništva značajan je pokazatelj značenja i privlačne snage grada i vrijednosti njegove okolice. Na određenom stupnju svake aglomeracije jače doseljavanje je naprije usmjereno na grad, a zatim se preusmjerava na okolicu.

Doseljavanje u naselja okolice grada može se odvijati iz seoskih naselja okolice ili drugih krajeva, ali i iz matičnog grada. U smjerovima preseljavanja postoje određene zakonitosti koje valja uzimati u obzir pri ocjenjivanju stupnja suburbanizacije. U ranijoj fazi razvoja doseljavanje u okolicu pretežno se odvija iz seoskih naselja prostorno udaljenih i prometno izoliranijih. Ponekad ono ima karakter etapnog doseljavanja prema gradu. U zrelijim fazama razvoja u okolicu doseljava i stanovništvo matičnog grada. Ono može biti spontano ili pospješeno planskom stambenom izgradnjom.

Za ocjenu suburbanizacije važno je poznavanje i strukture doseljenog stanovništva. Iz grada u okolicu može preseljavati siromašno stanovništvo zbog oskudice stanova. Preseljavanje stanovništva višeg socijalnog statusa u okolicu znak je njezine velike vrijednosti, a javlja se obično u zrelijoj fazi razvoja aglomeracije.

Pojačana preseljavanja stanovništva svake zemlje redovno prate industrijalizaciju i urbanizaciju. U Hrvatskoj intenzivnija preseljavanja, pogotovo u gradove, počinju 50-ih godina. Godine 1991. 47,5 % stanovništva doseljeno je u tadašnje mjesto stanovanja. Istovremeno na doseljene u gradove udio je iznosio 62,4 % (Tab. 3).

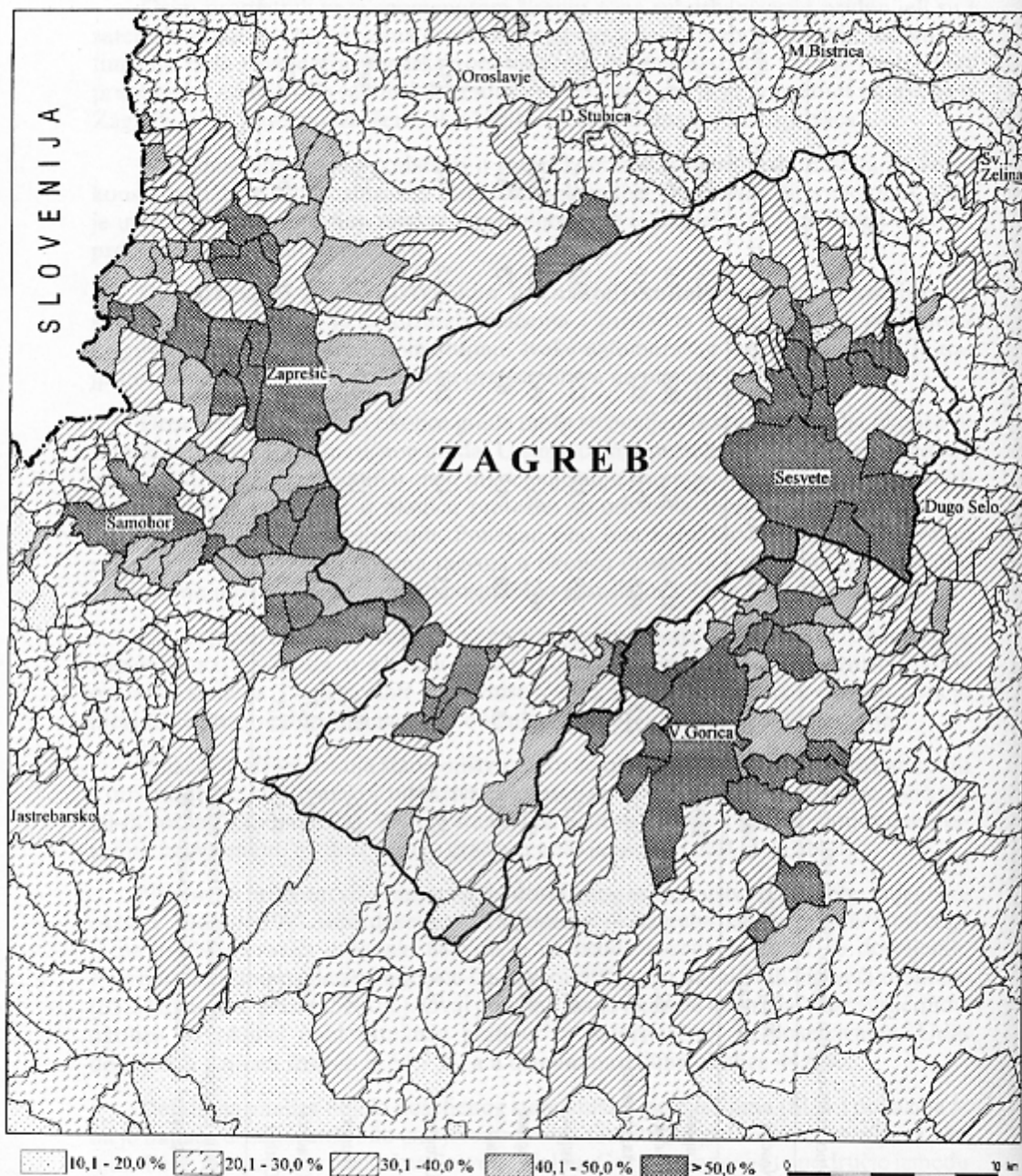
Nas ovom prilikom više zanima udio doseljenog stanovništva u Zagrebu i njegovoj okolici². Godine 1991. udio doseljenih u aglomeraciji Zagreba iznosio je 52,6 % od čega je na gradska naselja otpadalo 88,5 %, a na ostala naselja samo 11 % doseljenih. Posebno moramo naglasiti činjenicu da je već 1991. udio doseljenih bio veći u okolici (55,2 %) nego u gradu (51,8 %). Ovaj podatak jasno ukazuje na privlačnost i vrijednost okolice. U okolici opet satelitski gradovi su najprivlačniji za doseljavanje. Udio doseljenih u njima iznosio je 54,7 %, a u ostalim naseljima okolice 44,6 %.

Detaljnija analiza udjela doseljenog stanovništva po naseljima (Sl. 4.) pokazala je da je najjače doseljavanje bilo usmjereno prema satelitskim gradovima i naseljima oko njih. To se prvenstveno odnosi na Sesvete, Veliku Goricu, Zaprešić te područje između Samobora i Zagreba. U znatnom broju naselja udio doseljenih 1991. godine iznosio je preko 50 %, a u znatnom broju naselja kretao se između 40 i 50 %. S udaljenošću od grada udio doseljenog stanovništva postepeno se smanjuje. Međutim, i u znatnom broju seoskih naselja udio doseljenog stanovništva je visok. Kreće se između 20 i 30 % ukupnog stanovništva.

Tab. 3. Doseljeno stanovništvo u Zagreb i okolici 1991. (u %)

Područje	Naselja	Doseljeni od ukupnog stanovništva	Doseljeni		G o d i n a d o s e l j e n j a									
			Iz iste opć.	Iz inozem.*	do 1941.	1941.-1945.	1946.-1960.	1961.-1971.	1971.-1980.	1981.-1990.				
Hrvatska	Ukupno	47,5	35,1	19,2	5,2	2,9	22,4	22,4	23,4	23,7				
	Gradska	62,4	41,4	71,4	51,4	62,2	66,8	71,0	66,1	55,4				
	Ostala naselja	37,6	58,2	28,8	48,6	37,8	33,2	29,0	33,9	44,6				
Zagreb ukupno	Ukupno	52,6	18,9	22,3	6,9	3,6	22,6	23,3	23,5	20,1				
	Gradska	88,5	57,6	95,5	92,2	95,1	93,2	92,3	87,7	80,1				
	Ostala	11,5	42,4	4,5	7,8	4,9	6,8	7,7	21,3	19,9				
Zagreb- grad	Ukupno	51,8	2,7	27,0	8,3	4,5	26,9	25,8	20,5	14,0				
Zagreb- okolica	Ukupno	55,2	62,2	10,9	2,6	1,0	9,8	15,7	32,6	38,3				
	Gradska	54,7	52,2	62,7	0,8	0,5	6,4	15,5	37,3	39,5				
	Ostalo	45,3	47,8	37,3	4,9	1,6	14,1	16,2	26,5	36,7				

* Doseljeni iz republike bivše Jugoslavije i drugih država
Izvor: Republički zavod za statistiku. Popis stanovništva 1991.

Sl. 4. Postotni udio doseljenog stanovništva do 1991. godine u pojedina naselja okolice Zagreba.
 Fig. 4. Percent of population immigrated into particular settlements of Zagreb surroundings till 1991.

Motivi doseljavanja u pojedina naselja su različiti. Doseljavanje u satelitske gradove i u bliža naselja bilo je uvjetovano većim mogućnostima stambene izgradnje. Manja komunalna davanja i jeftinija građevinska zemljišta omogućavala su lakšu izgradnju vlastitih stambenih objekata. Većem udjelu doseljenog stanovništva u satelitske gradove pridonijela je politika stambene izgradnje s tendencijom decentralizacije, pogotovo sedamdesetih godina. U satelitskim gradovima su se tada planski gradila stambena naselja, a u isto vrijeme su bile slabe mogućnosti te slaba izgradnja vlastitih stambenih objekata. Zbog zabrana ili skupoće građevinskog zemljišta, pospješavalo je doseljavanja u okolicu. Doseljavanja u seoska naselja odvijala su se pretežno iz susjednih naselja, a bila su uzrokovana kupoprodajom zemljišta, ženidbom i drugim razlozima.

Podaci o kraju iz kojeg se stanovništvo doselilo u pojedina naselja također mnogo govore o karakteru doseljavanja. Za potrebe ove analize veću pažnju smo posvetili doseljavanju iz tadašnje općine u kojoj se naselje nalazilo, te doseljavanju iz inozemstva i republika bivše Jugoslavije.

Znatna preseljavanja vršila su se unutar općina, koje su do nove podjele bile velike. Međutim, udio doseljenih iz inozemstva i drugih republika Jugoslavije bio je visok. Godine 1991. on je iznosio 19,2 %. Od tog udjela čak se 71,2 % odnosilo na gradska naselja. U aglomeraciji Zagreba udio doseljenih iznosio je 22,3 %, a u gradu 27,0 %. Radi se, dakle, o vrlo visokom udjelu doseljenih. U okolici Zagreba značajnija su bila unutaropćinska preseljavanja (62,2 %).

Glavno područje doseljavanja iz inozemstva bila je pretežno usmjerena u gradove ili u naselja uz njih. Tako npr. najveći udio doseljenih iz inozemstva imaju neka naselja na južnom rubu Zagreba i oko Velike Gorice. Tako npr. u naseljima Velika Mlaka, Gradići, Donja Lomnica i Veliko Polje iznosio je preko 15 % ukupno doseljenih. Visoki udio doseljenih iz inozemstva i drugih republika bivše Jugoslavije imale su Sesvete, te okolna naselja: Ivanja Reka, Dumovec, Dobrodol i Budenec. Visoki udio doseljenih iz inozemstva imalo je i nekoliko naselja zapadno od Zaprrešća: Šibice, Lužnica, Brdovec, Javorje i Šenkovec.

Doseljavanje u mjesto stanovanja 1991. godine bilo je od 1945. godine relativno visoko i blago se povećavalo (Tab. 3). U gradska naselja doseljavana su bila najintenzivnija u razdoblju 1961-1971. godine, a zatim slabe. Najjači ruralni egzodus uslijedio je šezdesetih godina. On se poklapa s relativno visokim prirodnim priraštajem stanovništva.

Najveći intenzitet doseljavanja u zagrebačku aglomeraciju bio je između 1961. i 1980. godine. Takav je slučaj i s gradom Zagrebom. Doseljavanje u okolicu imalo je drukčiji slijed. Ono je u okolici najintenzivnije nakon 1971. godine, u vrijeme kada slabi doseljavanje u grad Zagreb. Između 1971. i 1990. u okolicu Zagreba doseljeno je 70,9 % ukupnog stanovništva.

Navedeni posljednji podaci ukazuju da okolica Zagreba, pogotovo njezini pojedini sektori, dobivaju sve veće značenje za doseljavanje. To potvrđuju ranije konstatacije o jačanju suburbanizacije Zagreba.

Doseljavanje stanovništva u okolicu utječe i na druge elemente suburbanizacije. Ono utječe na stabilizaciju i porast ukupnog stanovništva pojedinih naselja. Doseljeno stanovništvo uglavnom se zapošljava u nepoljoprivrednim djelatnostima. Ono također povećava mobilitet stanovništva. Osim navedenog, doseljavanjem se pojačava stambena izgradnja, uređenje naselja, te, općenito, jačanje urbaniteta naselja i okolice.

OKOLICA ZAGREBA

Na osnovi stupnja socioekonomske preobrazbe i funkcionalne ovisnosti o gradu moguće je izdvojiti okolicu Zagreba³.

Okolica Zagreba u ovom radu izdvojena i diferencirana je na osnovi socioekonomskih obilježja i funkcionalne povezanosti sa Zagrebom. To je stupanj zaposlenosti prikazan postotnim udjelom zaposlenih van vlastitih gospodarstava u ukupnom aktivnom stanovništvu, te udjelom dnevnih migranata zaposlenih u Zagrebu. Udio dnevnih migranata izračunat je u dva oblika: od aktivnog i zaposlenog stanovništva. Dodatno obilježje u izdvajanju okolice je stupanj socioekonomske preobrazbe naselja. Izdvajanje i diferenciranje okolice izvršeno je na razini novih općina (tab. 4).

Tab. 4. Model izdvajanja i diferenciranja okolice Zagreba

Stupanj preobrazbe	Zaposleni	Postotni udio dnevnih migranata u Zagreb aktivnih	Zagreb zaposlenih
Jači	>50	>40	>50
Slabiji	>50	>25	>30

Prema navedenom modelu u okolicu Zagreba uključene su one općine u kojima je udio zaposlenih od aktivnog stanovništva iznosio preko 50 %, a udio dnevnih migranata u Zagreb preko 25 %, odnosno 30 %. Prema njemu u okolicu je uključeno 15 općina te istočni i južni sektor Zagrebačke aglomeracije (Sl. 5). Većina općina ima za naše prilike, jači stupanj preobrazbe i povezanosti sa Zagrebom.

GRADSKA REGIJA ZAGREBA

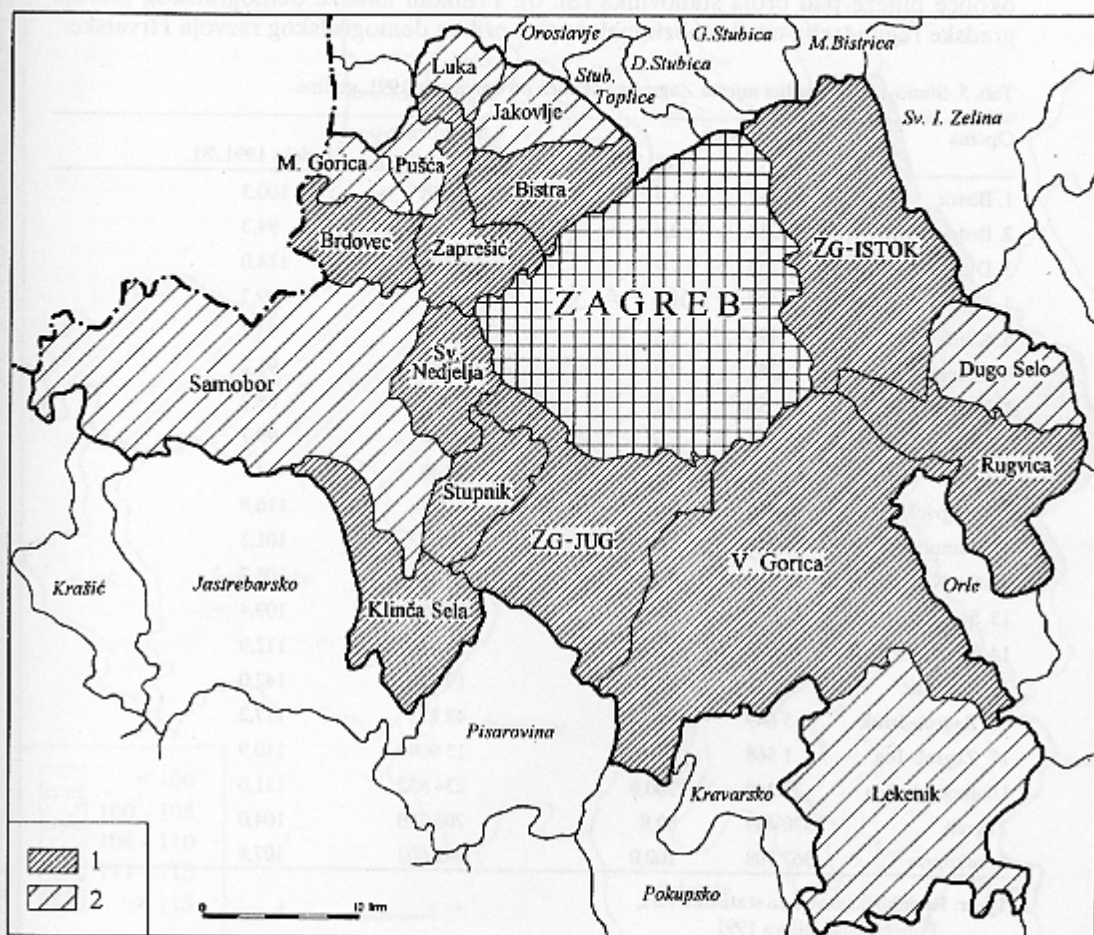
Grad sa svojom okolicom čini gradsku regiju. Takav je slučaj i sa Zagrebom. S obzirom na način izdvajanja okolice može se govoriti o socioekonomskoj gradskoj regiji.

Okako izdvojena gradska regija Zagreba imala je ukupno 941 602 stanovnika. Od toga je na grad Zagreb otpadalo 706 770 ili 75 %, a na okolicu 234 832 ili 25 % stanovništva. Stanovništvo okolice živjelo je u 311 naselja, od kojih su pet bila gradska naselja.

Iz navedenih podataka jasno dolazi do izražaja disproporcija u razmještaju stanovništva regije. Odnos broja i udjela stanovništva grada i njegove okolice jedan je od pokazatelja razvijenosti gradske regije. Dosadašnja istraživanja su utvrdila da se s razvojem gradske regije povećava udio stanovništva okolice. Kada udio stanovništva okolice nadvisi stanovništvo matičnog grada, znak je da je gradska regija ušla u zrelu fazu razvoja. Sudeći po raspodjeli stanovništva između grada i okolice može se zaključiti da je gradska regija Zagreba još uvijek u ranoj fazi svojeg razvoja.

O stupnju razvijenosti gradske regije moguće je suditi i prema još dva važna pokazatelja: razvoju stanovništva i decentralizaciji funkcije rada.

Razvoj stanovništva gradske regije Kako je rečeno, u razvoju gradske regije prisutna je stalna tendencija prerasmještaja njezinog stanovništva u korist okolice. Preseljavanjem iz matičnog grada te doseljavanjem iz drugih naselja i krajeva broj

Sl. 5. Gradska regija Zagreba 1991. godine (1-jače urbanizirana; 2-slabije urbanizirane općine okolice)

Fig. 5. Urban region of Zagreb in 1991 (1-strongly urbanized; 2-weakly urbanized municipalities of the surroundings).

stanovnika okolice raste. Istovremeno broj stanovnika matičnog grada u početku sporije raste, a potom stagnira i pada. Populacijsko praznjenje najprije obuhvaća središte grada.

Kakav je razvoj stanovništva gradske regije Zagreba možemo procijeniti na osnovi indeksa 1991./1981. (Tab. 5). Indeks kretanja broja stanovnika po općinama ukazuje na diferencirani razvoj okolice. Prije svega, treba konstatirati da je u razdoblju 1981.-1991. stanovništvo gradske regije poraslo za 7,8 %. Značajno je istaknuti da je broj stanovnika grada porastao za 4,0 %, a okolice 11,6 %. Na osnovi navedenih podataka može se zaključiti da gradska regija Zagreba u svojem demografskom razvoju pokazuje tendencije relativne decentralizacije. Pri tome valja primijetiti da pojedine općine

okolice bilježe pad broja stanovnika (Sl. 6). Prilikom analize demografskog razvoja gradske regije treba uzeti u obzir cjelokupne prilike demografskog razvoja Hrvatske.

Tab. 5. Stanovništvo i radna mjesta Zagreba i okolice po općinama 1991. godine

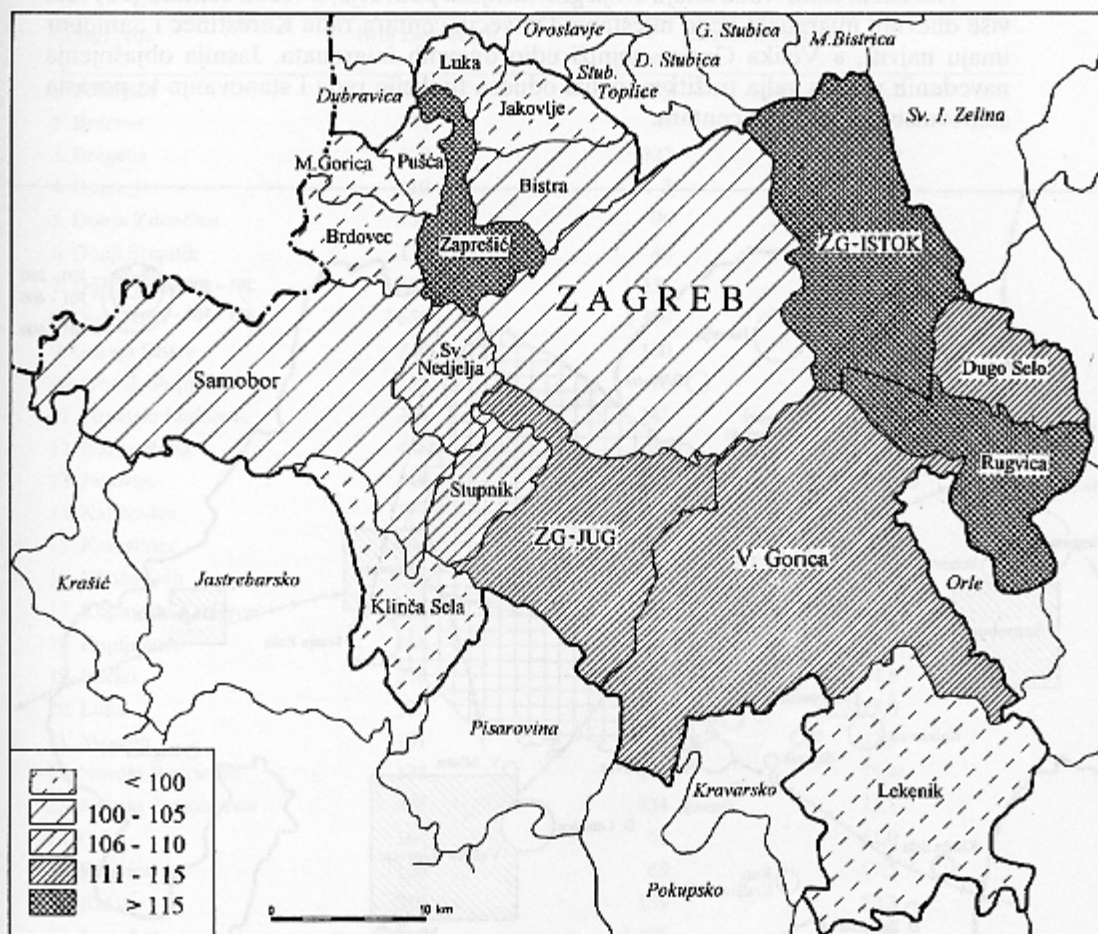
Općina	Radna mjesta		Stanovništvo	
	Broj	% od okolice	Broj	Indeks 1991./81.
1. Bistra	545	1,4	5 138	100,3
2. Brdovec	958	2,6	7 696	94,3
3. Dugo Selo	2 758	7,4	9 376	114,0
4. Jakovlje	499	1,3	3 680	99,7
5. Klinča Selo	496	1,3	4 336	93,7
6. Lekenik	252	0,7	5 681	91,2
7. Luka	58	0,2	1 338	88,2
8. Marija Gorica	719	1,9	2 184	99,7
9. Pušća	76	0,2	2 140	84,1
10. Rugvica	430	1,2	4 745	116,8
11. Samobor	7 145	19,1	35 477	101,2
12. Sv. Nedjelja	2 318	6,2	12 115	106,7
13. Stupnik	324	0,9	3 783	109,4
14. Velika Gorica	8 935	23,9	53 439	112,9
15. Zaprešić	4 619	12,4	19 527	142,0
16. Zagreb-Istok	5 649	15,1	48 273	117,2
17. Zagreb-Jug	1 568	4,2	15 904	110,9
Ukupno okolica	37 349	100,0	234 832	111,6
Zagreb	330 449	89,8	706 770	104,0
Sveukupno	367 798	100,0	941 602	107,8

Izvor: Republički zavod za statistiku RH,
Popis stažnovništva 1991.

Centri rada gradske regije Jedan od relevantnih pokazatelja razvijenosti gradske regije je i prostorni razmještaj radnih mjesta. Razvoj funkcije rada pokazuje slične tendencije kao i razvoj stanovništva. Djelomično su ove pojave uzročno povezane. Prerazmještaj stanovništva neminovno potiče prerazmještaj funkcije rada, pogotovo kada se radi o uslužnim djelatnostima. Osim toga, i druge funkcije grada postepeno se decentraliziraju. Na taj način decentralizira se i funkcija rada, te broj radnih mjesta okolice brže raste nego matičnog grada.

Sudeći po broju i razmještaju radnih mjesta 1991. godine može se konstatirati da je funkcija rada u gradskoj regiji Zagreba slabo decentralizirana. U okolici je 1991. godine radilo 37 349 ili 10,2 %, a u Zagrebu 330 449 ili 89,8 % zaposlenih. Veći broj radnih mjesta imaju samo općine s većim općinskim središtima. To se prvenstveno odnosi na općinu Velika Gorica, Samobor i Zaprešić (Tab. 5).

Funkcija rada okolice Zagreba uglavnom je koncentrirana u manji broj centara. Ovom prilikom izdvojili smo one centre koji imaju 100 ili više radnih mjesta.

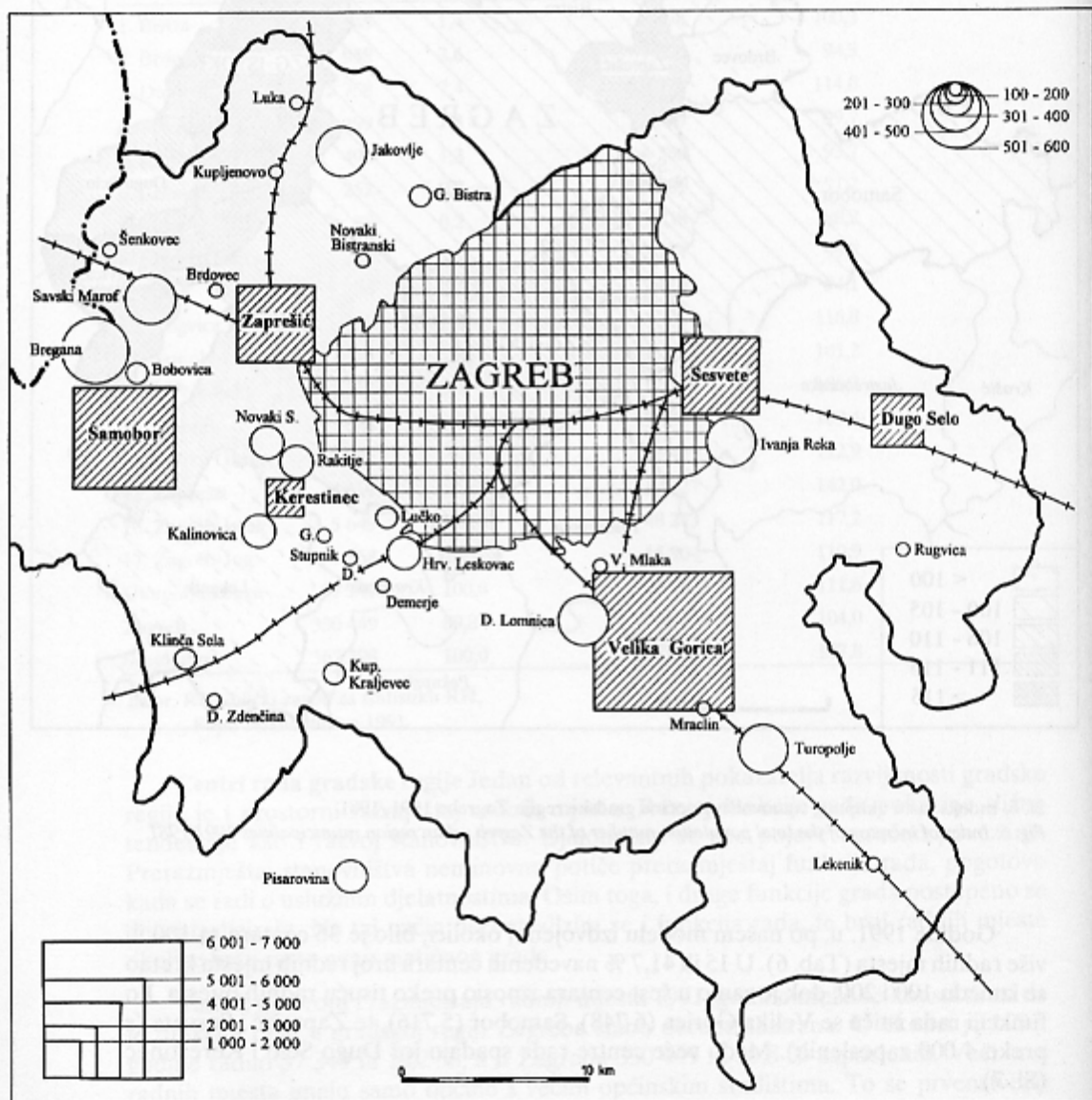
Sl. 6. Indeks rasta ukupnog stanovništva općina gradske regije Zagreba 1991./1981.

Fig. 6. Index of increase of the total population number of the Zagreb urban region municipalities 1991/1981.

Godine 1991. u, po našem modelu izdvojenj okolici, bilo je 36 centara sa 100 ili više radnih mjesta (Tab. 6). U 15 ili 41,7 % navedenih centara broj radnih mjesta kretao se između 100 i 200, dok je samo u šest centara iznosio preko tisuću radnih mjesta. Po funkciji rada ističu se Velika Gorica (6 748), Samobor (5 716), te Zaprešić i Sesvete (s preko 4 000 zaposlenih). Među veće centre rada spadaju još Dugo Selo i Kerestinec (Sl. 7).

Na osnovi navedenih podataka može se zaključiti da se funkcija rada koncentrira u nekoliko centara. S obzirom na to, može se reći da se okolica Zagreba nejednako urbanizira, odnosno da se njezin razvoj polarizira.

Navedeni centri rada imaju svoja gravitacijska područja, u većini centara (22) radi više dnevnih migranata nego mještana. Od većih centara rada Kerestinec i Samobor imaju najviši, a Velika Gorica najniži udio dnevnih migranata. Jasnija objašnjenja navedenih razlika valja tražiti u analizi odnosa funkcije rada i stanovanja te porasta stanovništva navedenih centara.

Sl. 7. Centri rada gradske regije Zagreba s dvije stotine i više radnih mjesta 1991. god.

Fig. 7. The work centres of the Zagreb region with two hundred and more employments in 1991.

Tab. 6 Centri rada okolice Zagreba 1991. godine

Centri rada	Broj zaposlenih	Dnevni imigranti	
		Broj	%
1. Bobovica	272	259	95,2
2. Brdovec	117	43	36,7
3. Bregana	520	322	61,9
4. Demerje	110	3	2,7
5. Donja Zdenčina	152	96	63,1
6. Donji Stupnik	135	43	31,8
7. Donja Lomnica	450	338	75,1
8. Dugo Selo	2 686	1 390	51,7
9. Gornja Bistra	240	130	54,2
10. Gornji Stupnik	155	16	10,3
11. Hrvatski Leskovac	304	141	46,4
12. Ivanja Reka	448	37	8,2
13. Jakovlje	418	108	25,8
14. Kalinovica	317	291	91,8
15. Kerestinec	1 064	851	80,0
16. Klinča Selo	298	245	82,2
17. Kupinečki Kraljevec	235	12	5,1
18. Kupljenovo	168	120	11,4
19. Lučko	276	96	34,8
20. Luka	123	96	78,0
21. Mraclin	101	53	52,5
22. Novaki Bistranski	138	104	75,4
23. Novaki Samoborski	338	254	75,1
24. Odra	104	53	51,0
25. Rugvica	120	69	57,5
26. Rakitje	316	159	50,3
27. Samobor	5 716	3 196	55,9
28. Savski Marof	486	479	98,5
29. Šenkovec	162	134	82,7
30. Turopolje	451	270	59,9
31. Velika Gorica	6 748	2 635	39,0
32. Vukovina	163	104	63,8
33. Velika Mlaka	165	66	40,0
34. Zaprešić	4 213	2 451	58,2
35. Sesvete	4 679	1 346	28,8

Izvor: Republički zavod za statistiku; Popis stanovništva 1991.

SATELITIZACIJA KAO GLAVNI OBLIK SUBURBANIZACIJE ZAGREBA

Suburbanizacija se, kako je već rečeno, može manifestirati u različitim prostorno-strukturnim oblicima. Najčešće su to radijalni oblik i satelitizacija. Oba oblika vidljiva su i u suburbanizaciji Zagreba. Činjenice, međutim, ukazuju na dominaciju satelitizacije.

Satelitski gradovi Zagreba Satelitizacija se vrši razvojem nekoliko manjih gradova koji se spontano ili planski razvijaju pod utjecajem matičnog grada. U svjetskoj, a pogotovo njemačkoj stručnoj literaturi o njima je bilo mnogo rasprava (Boustedt, 1975).

Što su satelitski gradovi i kako ih odrediti? Satelitski gradovi su veća naselja koja imaju status grada, a nalaze se unutar gradske regije. Funkcionalno su tijesno povezani s matičnim gradom koji potiče i, često, usmjerava njihov razvoj. Na određenom stupnju razvoja gradske regije preuzimaju pojedine funkcije iz matičnog grada za potrebe čitave gradske regije.

Satelitski gradovi Zagreba ovom prilikom određeni su na slijedeći način:

1. da imaju status grada;
2. da se nalaze u izdvojenoj gradskoj regiji;
3. te da iz njih u Zagreb dnevno putuje na rad preko 30 % aktivnog, a preko 35 % zaposlenog stanovništva satelitskog grada. Prva obilježja u ovom modelu potvrđuju pretpostavku da se radi o naseljima visokog stupnja preobrazbe, a treći da su funkcionalno vezani s matičnim gradom.

Pomoću ovog modela izdvojeno je pet satelitskih gradova (Tab. 6). Oni su razmješteni polukružno na udaljenosti manjoj od 20 km od međa grada. Specifičan položaj u odnosu na Zagreb ima Dugo Selo, koje se sve više funkcionalno s njim veže, a prostorno sraščuje sa Sesvetama. Veličina satelitskih gradova kreće se između 6 000 i 35 000 stanovnika, a međusobno se razlikuju po funkcionalnim i drugim obilježjima.

Da se zaista radi o satelitizaciji suburbanizacije Zagreba govore i slijedeći podaci:

1. u pet navedenih satelita živi 96 851 stanovnik, što je 41,2 % ukupnog stanovništva okolice;
2. u satelitskim gradovima postoji 64,4 % svih radnih mjesta okolice;
3. iz pet satelita dnevno je migriralo u Zagreb 23 329 zaposlenih, što je 34,7 % od ukupnog broja dnevnih migranata 1991. godine;
4. indeks porasta stanovništva pet satelita 1991./1981. iznosio je 141,4 (tab. 6).

Satelitski gradovi Zagreba međusobno se razlikuju po veličini, funkcijama, dinamici razvoja i drugim karakteristikama. Brojem stanovnika i dinamici njihovog rasta posebno treba izdvojiti Veliku Goricu i Sesvete. Svaki od ova dva grada ima preko 30 000 stanovnika. Prisjetimo se da je Velika Gorica 1948. godine imala oko 4 000, a Sesvete tek oko 800 stanovnika. Prostornim širenjem te doseljavanjem broj stanovnika se, pogotovo od 1961. godine povećavao. Dugo Selo u najnovije vrijeme također stječe karakteristike satelitskog grada.

Najizrazitije karakteristike satelitskih gradova imaju Velika Gorica i Sesvete. Ova dva grada su se najbrže razvijala i imaju, sudeći po udjelu dnevnih migracija, najtješnje funkcionalne veze sa Zagrebom.

Prema nekim pokazateljima suburbanizacija Zagreba nakon 1991. godine još je izraženija. Ona je pospješena s nekoliko faktora. Denacionalizacija i privatizacija omogućuju kupoprodaju zemljišta i drugih nekretnina. Zagreb sa svojim aglomeracijskim prednostima privlači poduzetnike i lokaciju proizvodnih i drugih tvrtki. Procesu koncentracije u Zagreb pridonio je rat. Veliki broj prognanika i izbjeglica našao je stalni ili privremeni dom u ovom gradu. Računa se da je između 1991. i 1995. godine u Zagreb doselilo oko 175 000 stanovnika.

Kako je to bilo i do 1991. godine, najveći pritisak doseljavanja vidljiv je u prigradskom području Zagreba.

Tab. 7. Satelitski gradovi Zagreba prema broju stanovnika, radnih mjesta i dnevnim migrantima u Zagreb 1991. god.

Satelitski gradovi	Broj stanovnika		Broj radnih mjesta		Dnevni migranti u Zagreb - % od		
	1991.	Indeks 1991./81.	1991.	% od okolice	Broj aktivnih	zaposlenih	
Dugo Selo	6 102	112,0	2 686	7,2	912	30,4	36,3
Samobor	13 281	107,3	5 716	15,3	2 240	34,7	42,2
Sesvete	32 654	183,5	4 679	12,5	9 519	57,4	70,6
Velika Gorica	30 015	121,6	6 748	18,1	8 418	54,5	63,8
Zaprešić	14 799	181,0	4 213	11,3	2 240	34,7	42,2
Ukupno	96 851	141,4	24 042	64,4	23 329	42,3	51,0

Izvor: Statistički zavod za statistiku; Popis stanovništva 1991.

ZAKLJUČAK

Na osnovi provedene analize najrelevantnijih podataka može se zaključiti da je proces suburbanizacije Zagreba sve izraženiji. On se još uvijek pretežno manifestira u preobrazbi prigradskih naselja zahvaljujući socijalnom prestrukturiranju omogućenom dnevnim migracijama na rad u Zagreb. Oko Zagreba stvorena je tako urbanizirana okolica koja s matičnim gradom čini socioekonomsku gradsku regiju koja je 1991. godine imala 941 602 stanovnika.

Sudeći po omjeru broja stanovnika i radnih mjesta matičnog grada i okolice može se zaključiti da je gradska regija Zagreba još uvijek u ranoj fazi razvoja. Oko 75 % stanovništva regije otpada na matični grad, a na okolicu oko 25 %. U funkciji rada razlike su još naglašenije. Na matični grad otpada oko 90 %, a okolicu oko 10 % radnih mjesta. U razvoju stanovništva regije zapaža se prekretnica. Porast broja stanovništva okolice relativno je veći od matičnog grada. To je znak da je u demografskom razvoju gradska regija ušla u fazu relativne decentralizacije.

Analiza je također pokazala da je satelitizacija glavni prostorno-strukturni oblik suburbanizacije Zagreba. Oko Zagreba intenzivno se razvija pet satelitskih gradova (Velika Gorica, Sesvete, Samobor, Zaprešić i Dugo Selo) u kojima je 1991. godine živjelo 42,2 % stanovništva okolice. U njima je istovremeno bilo 64,4 % svih radnih mjesta okolice. Satelitski gradovi su funkcionalno tijesno povezani sa Zagrebom i izvjesnom podjelom funkcija za čitavu regiju. Iz navedenih pet gradova u Zagreb je dnevno migriralo 34,7 % svih dnevnih migranata u grad. Oni su također privlačni gradovi za doseljavanje iz drugih krajeva Hrvatske i drugih država.

POZIVNE BILJEŠKE

1. Zagreb je u ovom radu analiziran u tri dijela: Zagreb u užem smislu, te posebno Zagreb-Istok, te Zagreb-Jug, tj. dijelovi koji su ranije bili općina Sesvete i općina Novi Zagreb. To je učinjeno zbog toga što su ova dva posljednja dijela prigradska područja s prevlašću ruralnih naselja.
2. Teritorij Zagreba se u posljednje vrijeme administrativnim odlukama nekoliko puta mijenjao. Podaci u tablici 3. odnose se na teritorij Zagreba koji je obuhvaćao bivšu općinu Sesveta, Veliku Goricu, Novi Zagreb, te dio općine Samobor i Zaprešić. U okviru ovakvog teritorijalnog obuhvata izdvojen je grad Zagreb u užem smislu za kojeg statistička služba objavljuje zbirne podatke. Ostalo je okolica, za koju se podaci prikupljaju po naseljima. Tako izdvojena okolica gotovo se poklapa s područjem okolice izdvojene u ovom radu.
3. Pojam okolica različito se shvaća. U svakodnevnom govoru okolica nije jasno određen pojam. Pod njim se najčešće misli na prigradski pojas koji je svakodnevno povezan s gradom. Osim toga, okolica se često dijeli na užu i širu. U stručnoj literaturi okolica je određeniji pojam. Pod okolicom se podrazumijeva onaj prigradski prostor koji je pod utjecajem funkcije rada matičnog grada doživio određeni stupanj preobrazbe, a s njim je funkcionalno tijesno povezan. U izdvajanju okolice se zbog toga uzimaju neka obilježja preobrazbe i funkcionalnih veza.
4. Veliki porast stanovništva Sesveta u razdoblju 1981.-1991., a time i satelitskih gradova zajedno, uvelike je uvjetovan pripajanjem nekoliko prigradskih naselja u grad Sesvete. To su: Brestje, Gajišće, Jelkovec, Kobiljak, Kraljevec, Novaki Kraljevački, Sela Sesvetska, Selnica Sesvetska i Sopnica. Navedenih deset naselja imala su 1981. godine ukupno 12 144 stanovnika. Radi se, međutim, o prigradskim naseljima koja su se urbanizirala i srasla sa Sesvetama. Kod drugih satelita takvog pripajanja nije bilo u ovom razdoblju.

LITERATURA

- Boustedto, 1975.: Grundriss der empirischen Regionalforschung, Teil III: Siedlungsstrukturen; Schroeder, Hamburg
- Burtenshaw D., Bateman M., and Ashworth G., J., 1981.: The City in West Europe; Wiley
- Geabe W., 1987.: Verdichtungsräume; Teubner Studienbücher
- Hall P., 1977.: The World cities; Wiedenfeld and Nicolson
- Hall P., Hay D., 1980.: Growth Centres in the European Urban System; Heinemann
- Sić M., 1984.: Razvoj mreže gradskog autobusnog prometa kao pokazatelj urbanizacije Zagreba; Radovi GO, 19, Zagreb
- Vresk M., 1978.: Gradska regija Zagreba; Geografski glasnik 40, Zagreb
- Vresk M., 1979.: Gradske regije velikih gradova Hrvatske; Radovi GO, 14, Zagreb
- Vresk M., 1980.: Gradovi SR Hrvatske i njihove okolice. Problem definiranja gradova i gradskih regija; Geografski glasnik 41-42, Zagreb
- Vresk M., 1984.: Metropolitanska regija Zagreba 1981. godine; Radovi GO, 19, Zagreb
- Vresk M., 1984.: Dnevni urbani sistem Zagreba; Geografski glasnik 46, Zagreb
- Vresk M., 1994.: Gravitacijsko područje dnevnih migracija Zagreba 1991. godine; Geografski glasnik 56, Zagreb
- Žuljić S., 1965.: Zagreb i okolica. Utjecaj gradskog organizma na regiju; Geografski glasnik 27, Zagreb

SUMMARY

The Suburbanization of Zagreb

by
Milan Vresk

With over 700,000 inhabitants, Zagreb is the largest city in Croatia. The dynamic growth of its population was conditioned by migrations of rural populations. Its influence on the transformation of the surrounding areas was not marked until the 1960s. In 1961, 55 percent of the population of Zagreb's urban field depended on agriculture for a living. At that time intensive suburbanization commenced.

The suburbanization of Zagreb has its specific aspects. It has manifested itself in the daily commutes of workers into the city, the transformation of the urban fringe and the enhanced growth of the population in the city's urban field.

Approximately 330,000 employed persons worked in Zagreb in 1991. Out of this number, daily commuters accounted for 18 percent of those employed in the city. The gravitational region of commuters has an almost circular form (Fig. 1). However, a more detailed analysis of daily commuting into Zagreb shows how much transportation routes, particularly railroads, influenced the intensity of workers' commuting (Fig. 2). The proximity of the city, railroad connections and suburban bus transit played a decisive role in the magnitude of daily commuting with such characteristics was created in the last thirty years. Earlier the gravitational region for commuting was asymmetric. The majority of daily commuters came from the northwest, from the overpopulated agrarian Hrvatsko Zagorje region.

The value and significance of Zagreb's urban field in the last three decades has been growing continuously. The daily commutes of employed persons into the city have been conditioned by socioeconomic, functional and physiognomic transformation. This is illustrated by the degree of transformation in settlements in Zagreb's urban field (Fig. 3). Settlements in the urban field can be divided into four socioeconomic transformation categories. These are towns, highly urbanized and relatively urbanized settlements, and villages. This differentiation was derived with the help of two variables: the percentage of the agricultural population (10% and 20%), and the percentage of persons employed outside of their own farms (50% and 75%). The degree of socioeconomic transformation of individual settlements greatly corresponds to the degree of daily commuting to Zagreb.

Zagreb's urban field was derived on the basis of the degree of socioeconomic transformation of villages, the percentage share of employed persons and the magnitude of daily worker commutes. An analysis was conducted according to the new municipal districts (Fig. 4).

The city of Zagreb with its urban field accounts for an urban area with a total of 941,602 inhabitants. The ratio of urban core residents to those of the urban field indicates that this is an urban area in its early developmental phases. The city accounts for 75 percent of the region's population, while the urban field accounts for only 25 percent.

The most favorable ratio involves the number of employment positions. Out of the region's total number of employment positions, Zagreb accounts for approximately 90 percent, while its urban field for 10 percent. The decentralization of employment from the city into the urban field is still insubstantial.

Nonetheless, the development of the Zagreb urban area's population has different features. During the 1981-1991 period, the population of the urban area grew by 7.8 percent, which is very high growth in regard to Croatia's demographic circumstances. At the same time, the population of the urban field grew by 11.6 percent, while that of the city grew by 4 percent. Population development in the urban field is not uniform either (Fig.). The enhanced growth of the population in the urban field is greatly influenced by population migrations from other regions, and less from the urban core itself. In terms of population development, the urban area shows relative decentralizing tendencies (Fig.).

In the end, it should be noted that the suburbanization of Zagreb exhibits a specific spatial-structural form, satellization. The focus of development in Zagreb's urban field is on satellite towns. These are Velika Gorica, Sesvete, Samobor, Dugo Selo and Zaprešić. Their significance is confirmed by the fact that during the 1981-1991 period their total population grew by 41.4 percent. In them 64.4 percent of all employment positions in the urban field are concentrated. From them 34.7 percent of all daily commuters travel to Zagreb every day.

These data lead to the conclusion that the suburbanization of Zagreb began in earnest during the 1960s. Satellization is the principal spatial-structural form. According to all characteristics, Zagreb and its urban field are in an early developmental stage.

Primljeno (Received): 7-7-1997

Prihvaćeno (Accepted): 23-1-1998